

MAGYAR-ROMÁN ÁLLAMKAPCSOLATOK A DUNATÁJI MAGYAR NAGYHATALOM KORÁBAN

I. A ROMÁN ÁLLAMOK KIALAKULÁSA

Románia történeti területén – a Kárpátok, az Alduna, a Dnyeszter és a Fekete-tenger közti földdarabon – régebben két állam osztozott, a moldvai és a munteniai (magyarosan havaselvi, egykorú szláv és görög szövegekben ungrovlachiai) vajdaság. Mindkettő a XIV. század folyamán alakult ki s egymástól függetlenül, önálló államként fejlődött egészen a legutóbbi évszázadig, Moldova a Kárpátok s a Fekete-tenger, Havaselve a Kárpátok s az Alduna közt.

A magyarság első kapcsolatai ezekkel a területekkel a román államok megalakulását jóval megelőző időből, Árpád honfoglalása előttről valók, amikor a vándorló ősmagyarok Etelközben szálltak meg, s bizánci szövetségben hadakoztak a dunai bolgárok ellen. E hadjárat során alkalmuk volt megismerni a későbbi román vajdaságok földjét, és éppen nem valószínűtlen az a nézet, hogy a honfoglaláskor egyik csoportjuk nem a zömmel, Vereckén át, hanem Erdélyen keresztül, Románia felől közelítette meg a pannoniai síkságot. Egyesek azt a nézetet is felvetették, hogy a magyarság egy töredéke a honfoglaláskor visszamaradva, Nyugat-Moldvában szállt meg, – ez volna a nyelvükben, szokásaikban sok archaizmust megtartó moldvai csángómagyarok eredete – feltevésük azonban, mai ismereteink mellett, nem igazolható.

Miután a magyarság elvonult, etelközi szállásait egy törökfajú, lovasnomád kultúrájú steppei nép, a besenyő kerítette birtokába, amely később fokozatosan előrenyomulva az Aldunáig, sőt a Balkán-félszigetre is eljutott. A besenyőket egy másik török törzs, az úzok váltották fel, ezeket pedig rokonaik, a kunok. Mindegyik jelentős katonai erőt képviselvé, átmenetileg komoly hatalomnak számított. Azonban a szakadatlan harcok hamar felőrölték erejüket, s politikai súlyukat nem sikerült megőrizniök, noha egyes töredékeik továbbra

is fontos szerepet játszottak a román tájak és más, szomszédos földek életének alakításában. Legszívósabbnak mutatkoztak a kunok, akik a X. század közepétől a XIII. század derekáig, három évszázadon át kezükben tartották Moldva és Havaselve jórészét és portyázó hadjárataikkal sok gondot okoztak orosz, magyar, bolgár és bizánci szomszédaiknak. Uralmuk nem volt zavartalan; megtámadott szomszédaiak bosszújától eltekintve, számolniok kellett a kievi fejedelmek időnként fellobbanó hódító szándékaival s a galíciai orosz expanzióval, amely Moldva erdős, északi területeit szláv érdekkörbe vonta. A XII–XIII. század fordulójától kezdve pedig egy új, még veszedelmesebb tényezővel kellett számot vetniök: a magyar királyok aktív Balkán-politikájával, amely a déli és keleti végeken pár évtized alatt jelentős eredményekre vezetett.

Magyarország Árpád honfoglalása és Szent István államalapítása óta hatalmas fejlődésen ment át. Sikeresen kiállva a támadásokat, amelyek a XII. század derekán a bizánci birodalom részéről érték, maga lendült támadásba s hatáskörébe vonta az északi Balkánnak egyes, a Keletrómai Császárságtól addig is inkább csak névleg függő területeit. Eközben összeütközésbe került az Asan-ok éppen akkortájt kialakult, szintén terjeszkedni kívánó bolgár államával s nyilván ennek következményeképpen a XIII. század elején katonai támaszponttá szervezte – szörényi bánág néven – az Olt és Duna között, a mai Kis-Oláhországot. Ezzel párhuzamosan akció indult a kunok megfékezésére, eleinte fegyverrel, később inkább a kultúra eszközeivel, térítés és telepítések révén. E munka eredményeképpen a kunok jórésze keresztény hitre tért s elismerte a magyar király fennhatóságát. Ugyanakkor magyar telepések bukkantak fel a Kárpátok külső oldalán s elfoglalván a legjobb földeket s a gazdasági vagy hadászati szempontból fontos pontokat, magyar rendet, életformákat, közigazgatást kezdtek megvalósítani.

Ezt a hatalmas lendülettel indult magyar szervezőmunkát, amely rövid néhány év alatt igen jelentős eredményeket ért el s a későbbi román államterület jórészét magyar fennhatóság alá juttatta, az 1241/42. évi nagy tatárdúlás érezhetően megrokkantotta. Nem valószínű, hogy a Kárpátokon túlra költözött magyar telepések egytől-egyig elpusztultak volna, de mindenesetre meggyöngültek; anyaországuk pedig maga is olyan nagy vérvesztéséget szenvedett, hogy egyelőre nem tudott megfelelő utánpótlásról gondoskodni. A népi terjeszkedés megakadt, a térítés munkája ellanyhult s a politikai főhatóság is névlegessé vált. A tatárok ugyan, mint száraz steppékhez szokott nép, visszahúzódtak

Moldva és Havaselve benső részeiről s inkább csak Besszarábiát, meg a tenger melléki legelőket látogatták, de elvonultak a kunok is, a magyar király hűbéresei. Téres országuk vezetés, politikai szervezet nélkül maradt, legfeljebb kis, kezdetleges népcsoportosulások mutatkoztak rajta, amelyek bántatlanságukért boldogan adóztak az átvonuló tatár portyáknak. Magyar kézen csak a szörényi bánság meg a hegyek lábánál fekvő kulcsállások maradtak, ahol később is magyar telepek, s egészen a román állam kialakulásáig magyar közigazgatási egységek voltak. Románia nagyrésze uratlan senkiföldjének számított; különböző fajú néptöredékek, szláv, török, román elemek – a belső részeken kisebb csoportokban magyarok és németek is – éltek rajta, amelyek egységes irányítás híján, bizonytalanul keresték megélhetésük útját. Ebből a kereső, kezdetleges emberi együttlétből született meg a román nép: sokféle idegen elem keveréke, amelyre idővel mint legerősebb összetevő, a románság nyomta rá legélesebben a maga faji és nyelvi bélyegét, s a román állam, amely az alakulóban levő új nép életének politikai kereteit biztosította.

A románság, mai tudásunk szerint, későn jelent meg a Dunától északra fekvő tájakon és egy ideig másodrendű szerepet játszott az itt élő egyéb népelemek mellett. Túlnyomókéig kezdetleges pásztorkodást folytatott, kicsiny közösségekben, magasabb társadalmi és politikai szervezet nélkül vándorolt a legeltetésre alkalmas területeken. Hosszú fejlődésen kellett keresztülmennie, amíg államalkotásra, magasabbrendű szerveződésre képessé vált, s ennek során különösen fontosnak bizonyult az a politikai iskolázás, társadalmi, gazdasági és kulturális támogatás, amit egyes idegen népektől, kunoktól, tatároktól és elsősorban a magyaroktól kapott.

Mikor a románság szerepelni kezdett mai hazája területén, ott egyedül a magyarság (s mellette az a néhány, gyérszámú német telepes, akiket a magyar terjeszkedés s az azzal járó gazdasági fellendülés sodort a Kárpátokon túlra) élt európai emberhez méltó életformák közt, szilárd állam, rendezett társadalom tagjaként, fejlettebb gazdasági módszerek ismeretében. Természetes, hogy mély hatást gyakorolt a románság fejlődésére. A vándorló románság első csoportjainak letelepülése magyar példa nyomán, olykor kimutathatólag magyar kezdeményezésre történt. A földműveléssel, falusi élettel, állandó helybenlakással kapcsolatos fogalmak legfontosabb része magyar forrásból terjedt el, s a középkorban mindvégig a magyar telepek övezete maradt a román terület leggazdagabb, legnépesebb, civilizációs szempontból legjelentősebb tája. De szemelláthatólag serkentően hatott a magyar-

ság a román társadalom kibontakozására is. Az első nagybontakozású közösségek, amelyek kétségkívül felülemelkedtek a vándorpásztorok ősi, kezdetleges egységein, jellemző módon éppen a szörényi bánok hatáskörében, magyar fennhatóság alatt bontakoztak ki: Litvoj vajda kenézsege az Olt folyón innen, Seneslausé az Olton túl. Mindkettő 1247-ben tűnt fel első ízben, a szörényi bánok hatáskörét hűbérül nyerő johanniták alárendeltjeinek sorában, tehát meglehetősen alacsony rangban. Hogy súlyuk mégis már növekedőben volt, azt abból sejtjük, hogy más kenézekkel szemben bizonyos kiváltságokat, élveztek, s a tekintélyesebb »vajda« címet használták, amit később Havaselve és Moldva uralkodói is megtartottak.

Ezek az első vajdaságok aligha tekinthetők államnak, de mindenesetre azt jelzik, hogy a románság megindult a magasabbrendű társadalmi és közigazgatási szervezés útján s olyan alakulatokat hozott létre, amelyek szerencsés esetben állammá is fejlődhetnek volna. Seneslaus vajdaságának sorsát nem ismerjük, Litvojé azonban gyorsan növekedett súlyban és tekintélyben. Midőn a század második felében beharcok kötötték le Magyarországot s a szörényi bánok ügyeit nagyon elhanyagolták, Litvoj hatalma és tekintélye annyira megnőtt, hogy a szerb fejedelemmel kötött családi kapcsolatokat s végül elbizakodva, megpróbálta kivonni magát a magyar fennhatóság alól: megtagadta a királyt illető adó kifizetését és fegyverrel akarta uralmát terjeszteni. Merész kísérlete kudarcot vallott, magyar sereg vonult ellene, Szörényben ismét helyreállítván a király jogait. Litvoj harcban vesztette életét, fivére foglyul esett és kénytelen volt jóvátételt fizetni. Sem róluk, sem országukról nem hallunk többet. De balul sikerült kísérletük is tisztán mutatja, hogy a Kárpátokon túl már friss erők gyülekeztek, – erők, amelyeknek hatását éppen a magyar előmunkálatok biztosították – hogy új irányba fordítsák e tájak politikai fejlődését. A következő kísérlet, I. Basaraba-é, alkalmasabb időben, szerencsésebb körülmények közt történt és teljes sikerrel járt: az Olton túli területen, amely nem tartozott olyan szorosán a magyar államtesthez, mint a szörényi bánok, s az Árpád-ház kihalását követő interregnum zűrzavaros éveiben, amikor magában az anyaországban is területi törekvések kaptak lábra, sikerült megvetni egy életerős, fejlődésképes állam alapjait. Basaraba országa utódainak kezén megerősödött s egyenes vonalban haladt a mai Romániáig.

Basaraba alkotása sem szabadulhatott a magyar előzmények hatásától. Jellemző, hogy az új ország súlypontja éppen egy régebbi magyar szervezésű határvidéken volt: a vajda első székhelyén, Câm-

pulungban röviddel előtte még magyar ispán, bizonyos *comes* Laurentius székel, második székhelyének, Curtea-de-Argeș-nak közelében pedig máig láthatók egy kis várnak romjai, amely valaha, román szakemberek szerint, a magyar közigazgatás támaszpontja volt. Bármennyire jelentős volt azonban a magyar előkészítés a román állam kialakulásában, önálló fejlődésének indítékait mégsem kereshetjük abban. A terjeszkedni kívánó magyar birodalom nem nyújthatott segédkezet ahhoz, hogy felségjogai alá tartozó területen idegen állam jöjjön létre. Az *interregnum* zavaros idejének elmúltával egyre fenyegetőbbé vált a veszély, hogy az erélyes új király, Károly Róbert fel fogja újítani elődeinek kúnországi igényeit. Basaraba mindezt világosan látta és alkotásának védelmére megtette a megfelelő lépéseket. Ő maga valószínűleg a kipcsáki kánok családjából származván, könnyen talált kapcsolatokat a román föld keleti részem gyakorta megjelenő tatárokkal. Szövetségre lépett bolgár szomszédaival is és ebben a politikailag jól megerősített állásban figyelte a magyar királyt. Az pedig, miután egyszer, 1330 őszén hiába próbálta fegyverrel eltávolítani Basarabát, – a vajda színleges meghódolás után törbecsalta és keményen megverte a királyi sereget – nem erőszakolta tovább a hajdani kun föld visszaszerzését. Része lehetett ebben annak is, hogy éppen ezidőtájt, a XIV. század folyamán, észrevehetően megváltozott a magyar állam szerkezete és terjeszkedési módszere. Régebben inkább közvetlen hódításra területfoglalásra törekedett, újabban csak a környező területek hűbéri függőjének biztosítására. Így érthető, hogy egyetlen esetet leszámítva, sem Basarabának, sem utódainak eltávolítására nem történt kísérlet; a magyar királyság elismerte őket és államukat s viszonzásul csupán hűbéri fensőségének tiszteletét követelte. Ez elől a fiatal állam nem tért – nem is térhetett volna – ki: a hagyományok ereje, a józan politikai belátás és a gazdasági érdek egyaránt Magyarországhoz vonta. Az országalapító Basaraba fia, Sándor letette az ünnepélyes hűbéri hűségesküt Károly Róbert fiának, Nagy Lajos magyar királynak, s ettől fogva a havaselvi vajdaság a magyar birodalom hűbérállamának számított.

Körülbelül erre az időre, a XIV. század közepe tájára esik a második román állam, a moldvai vajdaság megalakulása. Itt a magyar hatás még szembeszökőbb. Magyarország keleti határai ugyanis túlságosan szabadon álltak a tatár portyázók előtt, akik a szomszédos Moldva uratlan földjét tetszés szerint használhatták felvonulási területnek. Nagy Lajos elhatározta, hogy véget vet ennek az állapotnak. Magyar seregek nyomultak be Moldva területére s megverték és ki-

szorították a tatárokat. Az országhatár biztosítására pedig egy kis *marchia*-t alapítottak a Moldova folyó mentén, amelynek vezetését egy magyarországi román előkelőre, Dragoşra bízta. Ezt egy másik előkelő, a Máramaros megyébe települt románok vezetője, Bogdan személyes sérelemnek vette és megpróbálta magának megszerezni Dragoş tisztségét. Ebből évekig tartó civódás, háborúság következett, amelynek során Bogdan nyíltan szembehelyezkedett a királynak, Dragoş pártfogójának akaratával és fegyverrel csikarta ki Moldva uralmát. Dragoş ivadékai Magyarországra menekültek s kárpótlásul gazdag birtokadományokat kaptak, Moldva pedig, az egykori *marchia*, Bogdan merész tetteivel megindult az állammáfejlődés útján.

Moldva uralkodói éppúgy – sőt talán még inkább – magyar előmunkálatokra építettek országalapítói tevékenységük során, mint havaseli társaik. Nem számítva mos azt a lényt, hogy a moldvai állam kialakulásának elemi alapfeltételét, a terület biztonságát a tatárokat visszaszorító magyar hadak vívták ki, s a vajdaság szerves alapját, a Moldova-menti *marchiát* a magyar király alkotta meg, elegendő megemlítenünk, hogy a Délkeleti-Kárpátok külső lejtőjén, a hegyek lábánál magyar telepek hosszú sora húzódott, amelyek biztosították e tájakon a, termelés egyenletességét, az új állam gazdasági és társadalmi alapjait s egyben alkalmas közigazgatási-politikai centrumokat kínáltak. A moldvai vajdák első székhelyei, Baia, Hârlău, Roman, Suceava mind a magyar települési övezet közelében feküdtek s lakosságuk túlnyomórészt magyarokból és magyarországi németekből állt.

Kétségtelen tehát, hogy létrejöttében mind a moldvai, mind a havaseli román állam magyar előzményekre támaszkodott, s természetes, hogy későbbi fejlődésében sem tudott elszakadni a magyar hatásoktól. Ellenkezőleg, ezek az egész középkorban alapvetően fontosak maradtak, noha a vajdák mindenkor kerestek és találtak módot arra, hogy más hatásokat; állítsanak velük szembe s ilyen révén biztosítsák országuk egyéni létét és politikájuk sajátos célkitűzéseit.

II. A HŰBÉRES VAJDASÁGOK

Magyarország a középkor végén nagyhatalomnak számított s irányító szerepet játszott a dunai népek, sőt rajtuk túl is, az egész északi Balkán és Kelet-Középeurópa életében. Természetes, hogy a szomszédos kis országok, köztük a román vajdaságok nem vonhatták ki magukat a Magyarországból kisugárzó s életük egészét politikai,

gazdasági, társadalmi, kulturális téren ezerszeresen áthálózó hatások alól. Ezek a hatások oly mélyen belenyúltak a fiatal országok fejlődésébe, hogy megszüntetésük végzetes eredményre vezetett volna. Csak egy példát említve, a vajdaságok kereskedelme a XIV. században (s a XV.-ben is, bár talán már nem olyan nagy mértékben) elsősorban az erdélyi városok, Beszterce, Szeben és főleg Brassó piacától függött. Ezek szívták fel a román föld terményeit, juhot, lovat, vadmézet, állatbőröket s a kezdetleges halász-, vadász-életmód vagy pásztorkodás egyéb termékeit, meg a »tengerentúlról«, a feketetengeri kikötők közvetítésével ideérkező fűszerféléket és egyéb luxusárúkat s ezek látták el a vajdaságok népét ruhával, fegyverrel, Középeurópa iparának nélkülözhetetlen javaival. Később komoly versenytársuk támadt Lembergben, azonban ennek vásárlóterülete nem terjedt ki Havaselvére, s Moldvából sem tudta kiszorítani az erdélyi kereskedőket. Érthető, hogy minden vajda iparkodott megnyerni az erdélyi városok jóindulatát s egyre-másra állították ki számukra a kereskedelmi kiváltságleveleket. A román írásos műveltség első ránk maradt emléke la egy ilyen oklevél, I. Vladislav havaselvi vajdának a brassóiak részére a magyarországi írásgyakorlatnak megfelelően kiállított privilégiuma. Nagy baj volt, ha háborúság vagy egyéb ok miatt lezárták a magyar határt, s megszűnt az erdélyi kereskedelem. Ilyenkor a vajdaságok népe erős hiányokat szenvedett s a vajdák izgatottan sürgették a zárlat feloldását.

Nemcsak a kereskedelemben, hanem a gazdasági élet más vonatkozásaiban is döntően fontosak voltak a magyar kapcsolatok. Említettük, hogy a vajdaságok első telepesei, akik földjükön magasabb művelési ágakat honosítottak meg s a termelés egyenletességét biztosították, magyarok voltak. Magyarok jártak elől a bányák kihasználásában is; a moldvai sótelepek első megművelői székelyek voltak, s az ő révükön terjedt el román földön a magyarországi kamaraberendezés, a bányászat állami szervezete. A magasabbrendű gazdasági élet elemi alapfeltétele, a pénzhasználat, teljességgel a magyar viszonyok hatását mutatja. A vajdaságok területén többféle pénz forgott, de messze a legáltalánosabb keletű volt a magyar »bán-i« dénár, ahonnan a román váltópénznek máig használatos »ban« neve ered. A XIV. század derekától, I. Vladislav korától kezdve a vajdák maguk is vertek pénzt, de pénzeik továbbra is a magyar rendszer szerves tartozékai. Magát a pénzverés jogát hűbéri adományképpen kapták a királytól, s ennek tudatában voltak, amint azt a XV. század első felében II. Dan vajda írásban is világosan kifejezte: »Uram, a király megkönyörült rajtam,

hites szolgájává vett és pénzverési jogot adott, hogy úgy legyen az én országomban, mint az övében.« A XIV. század vajdától nem maradt fent hasonló, világos szövegű vallomás, de világosan beszélnek maguk a pénzek, amelyek nemcsak magyar módra készültek, hanem, nyilván a hűbéri függés jeleként, magukon viselik az Anjou-kori magyar országjelvényt, a hasított, jobbfelén hétszer vágott pajzsot. Sőt az egyik vajda, I. Radu a maga egész alakos képét veretve pénzére, arra is gondolt, hogy jobbjaól el ne maradjon a hűbéres fejedelmek szokásos jelvénye, a lándzsa.

A magyar kapcsolatok a társadalom egész szerkezetét átítták. A föld népében, az iparosodás és kereskedelem úttörői közt, falvakban és városokban, egyszerű munkások és előkelő udvari emberek sorában egyaránt bő számban voltak magyarok, akiknek életműve a vajdaságokat a magyar fejlődéshez fűzte. Másrészt Magyarország katonai hatalma, politikai tekintélye, a magyar udvarból és társadalomból kisugárzó kulturális áramlatok vonzóereje is oly nagy volt, hogy egyetlen környező nép sem térhetett ki hatásai elől. Ilyen körülmények közt egyetlen józan belátású román államférfi sem vállalhatta a kockázatot, hogy megszakítsa a népe és Magyarország közt kialakult, immár évszázados múltú, termékeny kapcsolatokat. Egészen természetesnek kell tartanunk, hogy leszámoltak a helyzettel és – bár olykor vonakodva, kisebb-nagyobb nehézségek árán – általában elismerték a magyar állam hűbéri jogait s alkalmazkodtak azok követelményeihez.

Nagy Lajos uralkodása alatt a román vajdák magyar hűbéresnek számítottak, Magyarországon országbárokknak, »barones regni«-nek tekintették őket. Ebben a minőségben, hűségük jutalmául és biztosítékául, hűbéri adományokat kaptak a királytól. I. Vladislav például a magyar-bolgár feszültség idején, jutalom és lekötelezés céljából, a délerdélyi Fogaras megyét kapta, dux címmel, hűbéri birtokul. Ezt a tartományt később utódai közül is többen megkapták, úgyhogy lassan már-már a vajdai tisztség tartozékának kezdték tekinteni, noha az adomány voltaképpen mindig csak a király tetszése tartamára, visszavonásig szólt, a XV. század második felében pedig végkép el is maradt. Ennek ellenére egyik-másik havaselvi vajda még évtizedekkel a fogarasi hűbér teljes megszűnte után is »Fogaras és Omlás hercege« címmel illette önmagát.

Fogaras és Omlás, mint időre adományozott hűbéri birtokok, nem váltak a román államiság alkotóelemévé. Ezzel szemben akadt a havaselvi vajdák hűbéri jogon nyert birtokai közt olyan is, amely idővel teljes egészében beleolvadt a román államterületbe. Így lett

a román állam része Oltenia (Kis-Oláhország), amely eredetileg a magyar szörényi bánshoz tartozott. Nagy Lajos korában azonban szokássá lett, hogy a báni tisztséget a havaselvi vajdára ruházzák. Természetesen ez is csak a király tetszése s a vajdák hűsége tartamára szólt, vagyis a király bármikor elvehette és másra ruházhatta a báni tisztséget, s ez olykor valóban megtörtént, amikor t. i. a vajdák vétettek a hűbéri hűség követelményei ellen. Mégis a vajdák báni megbízatása eléggé gyakran ismétlődött s eléggé huzamosan tartott ahhoz, hogy uralmuk megszilárduljon az olteniai területen, amely földrajzilag amúgy is inkább az ő országukhoz tartozik. Így esett, hogy Kis-Oláhország túlnyomó része a havaselvi vajdák fennhatósága alá került, a magyar bánok hatásköre pedig lassan-lassan visszaszorult a terület északnyugati sarkára, a szörényi várra és közvetlen környékére.

Eme birtokadományokban jelentkező kedvezmények mellett a hűbéresség egyéb előnyökkel is járt. Olyan király hűbéresének lenni, aki, mint Nagy Lajos, három ország koronáját hordta és Európa minden valamirevaló uralkodóházával kapcsolatban volt, vagy mint utóda, Luxemburgi Zsigmond, aki később a cseh királyság, sőt a nagy német birodalom trónját is elnyerte, önmagában nagy tisztességnak számított a középkor őszének Európájában. Másrészt a hűbéri függés csak igen laza formákban nyilvánult, s bizonyos – meglehetősen tág – határig egyáltalán nem zavarta a fiatal államok mohó törekvését gyarapodásra, érvényesülésre. A XIV. század második fele a két román állam életében a fejlődés, növekedés páratlan értékű időszaka. Havaselve ekkor bővült Olténia s a Dunatorkolatig terjedő keleti, steppés részek, Moldva pedig területe javarésze a Dél-Moldvának, Besszarábiának s a tengermelléki tájaknak birtokával. Ez a gyors és váratlanul nagyarányú növekedés elsősorban azzal magyarázható, hogy a kunok és tatárok elvonulása óta a Kárpátok és a Fekete-tenger közti területeken semmiféle politikai életnyilvánulás nem történt; e tájakon csak gyér és laza, alacsony kultúrfokon álló népesség élt, amely természet-szerűleg gyorsan és ellenállhatatlanul került a közelében kibontakozó, friss erőből duzzadó államuk hatása alá. De annak a kiegyensúlyozott nyugalmi helyzetnek létrejöttében, amely ezt a fejlődést lehetővé tette, ismét döntő része volt a magyar államnak, amely a tatárokat visszaszorította, a Kárpátoktól keletre fekvő tájat pacifikálta s megteremtette a békés élet feltételeit.

A gyakorlati előnyök mellett a hűbérességgel járt még egy lemérhetetlenül finom, de nem lebecsülendő szellemi érték. Nagy Lajosnak s utódainak udvara Középeurópa egyik legjelentősebb művelődési

központja volt. A vajdák és környezetük Európa akkori műveltségvilágának legjavát találták, amikor a magyar udvarral kapcsolatba kerültek, s hűbéreskijükkel öntudatlanul a Nyugat felé tettek egy-egy lépést. I. Vladislav és I. Radu argeş-i udvarának régészeti leletei világosan mutatják, hogy Nagy Lajos korának havaselvi előkelői megindultak a magyarság nyugatias műveltsége, lovagi életformái felé. Ha nem is érezték még át a lovagság mélyebb szellemi tartalmát, – erre a vajdaságok fejlődésének későbbi Irányváltása nem adott sem időt, sem alkalmat – legalább külsőségekben olyannak igyekeztek látszani, mint a magyarországi lovagok. Lovagi díszben temetkeztek, falfestményeken és pénzek veretén nyugatias öltözékben szerepelnek, s közülük nem hiányzik a hűbéresség jelvényéül szolgáló lándzsa, sem a magyar országpajzs, amelyet I. Radu még gombjaira is rávésetett. Ezek a jelek, bármily külsőségesek, együtt többet jelentenek futó divatnál; azt jelzik, hogy a vajdaság legelőkelőbb rétege a magyar hűbér kapuján belépni készült Középeurópa nyugatias kultúrközösségébe. Tudvalevő, hogy ez a lépés a török előnyomulás és a balkáni-szláv művelődésnek azzal kapcsolatos északraáradása következtében nem történt meg; de így, befejezetlenségében is ékesen szóló jele a magyar hűbérhatások erejének.

Kétségtelen tehát, hogy a XIV. század Magyarországára erős hatást gyakorolt a román államok fejlődésére. Ez a hatás a hűbériség tág korlátai közt játszódott le s nem zavarta a vajdaságok egyéni érvényesülését. A vajdák azonban még így sem voltak hajlandók fenntartás nélkül elfogadni. Végső céljuk mindig a teljes önállóság maradt, s bár nem tudtak Magyarországtól függetlenné válni, éberrel ügyeltek arra, hogy kapcsolataik egyoldalúvá ne legyenek. Józan reálpolitikai érzéssel megsejtették, hogy egy ilyen egyoldalú kapcsolat veszedelmes lehetne országuk jövője, egyéni léte szempontjából, s ezért mindenkor – gyakran a hűbéri-lovagi világ szellemétől merőben idegen utakon – arra törekedtek, hogy a magyar hatást más hatások segítségével ellensúlyozzák. Sajátságos, bizonytalanul látszó magatartás származott ebből, amelyben valóban sok lehetett az államvezetés kiforratlanságával járó keresés, de lényegében mégis egy jól átgondolt politikai elvnek következménye volt. Ez a ki nem mondott, világos fogalmi formába sohasem öntött elv, amely kisebb-nagyobb módosításokkal az egész középkor román politikájára jellemző maradt, lényegében az, hogy a magyar hatást – a dunavidéki népek politikai életének ezt az alapvető elemét – megfelelő más hatások segítségével semlegesíteni kell. Ez a törekvés természetes következménye a román

államok kezdeti kiszolgáltatottságának, geopolitikai helyzetüknek s létrejöttük körülményeinek, amelyek kényszerítő erővel írták elő az egyensúlyozás, az idegen erőkhez alkalmazkodás és a pillanat kihasználásának szükségét.

Basaraba és Bogdan utódai felismerték országuk fejlődésének ezeket a szükségszabta törvényeit, alkalmazkodtak hozzájuk és így hűbéri függésük örve alatt szépen haladtak – noha nem zökkenőtlenül – a függetlenség felé. Már Basaraba balkáni kapcsolatokat keresett; fia, Sándor idejében (1352–1364) ezek a kapcsolatok egyre jobban elmélyültek. Sándor vajda magyar hűbéres volt és nem zárhatta el országát a hűbérurától, Nagy Lajos királytól indított katolikus térítőmunka, elől. Maga sem idegenkedett a nyugati vallástól: második felesége, Klára, magyar eredetű katolikus asszony volt, s egyik leányát Oppelni László herceg, a magyar nádor vette feleségül. Két másik leányát azonban ortodox balkáni fejedelmekhez, Stracimir bolgár cárhoz, illetőleg Uros István szerb cárhoz adta nőül. Országában ő vette meg az ortodox egyházi szervezet alapját, amennyiben 1359-ben elérte hogy a konstantinápolyi pátriárka a vicinai érseket Havas-elvére helyezze át. Utóda, I. Vladislav már harcos ortodox fejedelemeként kezdte működését, élesen szembehelyezkedett a balkáni katolikus térítéssel s ennek, kapcsán bolgár sógora szövetségében háborúba sodródott a magyar király ellen. Végeredményben egyik fél sem ért el teljes sikert: a király kénytelen volt engedni messzemenő balkáni terveiből, Vladislav viszont meghódolt s befogadta országába a katolikus papokat (ennek fejében kapta meg a fogarasi hűbért, a szörényi báni címet és talán a pénzverés jogát), »Isten és a magyar király kegyelméből való vajdának címezte magát és pénzére, függése jeléül, rávésette a magyar országcímert. Később ismét áthajolt a másik oldalra, szövetséget kötött a Balkánon éppen akkortájt felbukkanó törökkel és lelkesen támogatta országban a kolostorépítő Nicodim szerzetes ortodox kultúrmunkáját.

Argeş-i udvarának berendezése is ugyanazt az ingadozást mutatja Kelet és Nyugat világa közt, mint politikájának fordulatai. Az épületek alaprajza bizánci, de alighanem erdélyi mesterek dolgoztak rajtuk és az ajtó-, ablakvágatokat a maguk körében megszokott gótikus formák után készítették. Az ortodox katedrális közelében ott állt egy másik, kisebb, ahol katolikus papok működtek. A falfestmények, amelyek csak Vladislav utódának, I. Radunak, az ortodox katedrális bőkezű mecénásának idejében készültek el, balkáni mesterek ecsetjére vullanak, de az előkelők, akiket ábrázolnak, nyugatias öltözékben

jártak, amint nyugatias lovagi mezben pihennek ortodox szertartással beszentelt sírjukban is. Vladislav és Radu, ortodox templomok és kolostorok istápolói, nyugati módra verették pénzeiket, lovagi életformákat igyekeztek elsajátítani, címert hordtak és – legalább az első – magyaros szerkesztésű okleveleket adott ki. Műveltségüknek s életformáiknak e sajátos kettőssége, amelyben a bizánci és középeurópai, magyar és balkáni elemek még kiegyenlítettlen összevisszaságban keverednek, jól kiegészíti a képet, amit a XIV. századi román politika idegen erőhatásokat egyesítő, egyensúlyozó, ügyesen alkalmazkodó módszeréről alkottunk, s egyben rávilágít arra a súlyos – belpolitikai értelemben talán még súlyosabb – küzdelemre, amelyet e fiatal országoknak egyéni fejlődésük megóvásáért, kellett folytatniuk. Hiányzott a benső egység, a szilárd alap, amelyre a külső hatások ráakódhattak volna; s a benső viszonyok rendezetlensége labilis állapothoz vezetett, amely az, egyensúlyozó politikát bármely pillanatban felborulással fenyegethette.

Moldva Havaselvéhez hasonló utat járt meg. Talán csak fejlődése volt valamivel gyorsabb, szerencsés körülmények következtében. A feketetengeri kikötővárosok forgalma ugyanis a XIV. század derekán fellendült, s szárazföldön elérhető áruik érdekelni kezdték a középeurópai kereskedővárosokat is. Minthogy az utak és vámhelyek Moldvában feküdtek, idővel pedig két fontos kereskedőtelep, Chilia és Cetatea Albă is a moldvai vajda kezére került, az a kereskedelem fellendüléséből tekintélyes hasznot húzott. Részben ennek köszönhető, hogy Moldva még Havaselvénél is rövidebb idő alatt megerősödött és helyet biztosított magának Kelet-Európa politikai életében. A feketetengeri kereskedelem a, szomszédos lengyel királyság figyelmét is ezekre a tájakra fordította. Moldva vajdái felismerték a nagyszerű lehetőséget, ami ebben a helyzetben rejlett, s a magyar befolyás ellen-súlyozására. Lengyelországhoz próbáltak közeledni. I. Bogdan fia, I. Latzko (1365–1373) kénytelen volt visszatérni Nagy Lajos hűségére, sőt a katolikus térítést is segítette, maga is áttérvén. Utódai azonban visszakanyarodtak az ortodoxiához, s Nagy Lajos halála után – aki egy személyben volt magyar és lengyel király – nem magyar, hanem lengyel utódjához szegődtek, így I. Péter, aki 1387-ben ünnepélyesen hűséget esküdött Jagello Ulászlónak. Ez a lépés kitűnő diplomáciai érzéket árul el és politikailag elsőrendű eredményre vezetett. Moldva hovatarozása ettől fogva állandó vita tárgya lett a régi és az új hűbérúr, a magyar és a lengyel király között. A vita, amelyben olykor az egyik, máskor a másik fél kerekedett felül, végleges megol-

dáshoz sohasem jutott. Moldva uralkodóinak kitűnő alkalmuk nyílt, hogy egyensúlyérzéküket gyakorolják: egyik »urukat« kijátszva a másik ellen, függésüket hovatovább névlegessé tették s valójában csaknem egészen önállóan uralkodtak.

A XIV. század második fele határozottan emelkedés kora a román államok történetében. Úgyszólván a semmiből sikerült kiemelkedniök, megszilárdulniuk és helytállniuk a hatalmi politika fenyegetéseivel szemben. Vajdáik a hatalmas magyar birodalom hűbéreseinek számítottak, de ügyes egyensúlyozó politikájuk segítségével már-már majdnem önálló uralkodásig emelkedtek. Az emelkedés folyamata a századforduló táján, Havaselvén I. Mircea (1386–1418) és Moldvában Jó Sándor (1400–1432) uralmával tetéződött be. Mircea, Radu vajdának messzenéző és nagyratörő fia, lealázónak érezte elődeinek hűbéresi függését a magyar királyságtól. Vonakodott letenni a hűségesküt s Bizánccal keresett kapcsolatokat, ahonnan despota címet kapott és az uralkodás művészetének számos finom külsőségét eltanulta. Igazi uralkodónak érezte magát s ezt azzal is kifejezésre juttatta, hogy sokkal ünnepélyesebb címet használt, mint elődei, »Isten kegyelméből Havaselve vajdája, Fogaras és Omlás hercege, Szörény grófja, Dobrudzsa despotája és Silistria ura« tüntetően használta magyar hűbéresi eredetű rangjait abban az időben is, amikor azok hűbérjog szerint nem illették meg, minthogy a magyar uralkodó ellen éppen az ellenséges Jagello-házzal lépett szövetségre. Uralkodói büszkesége azonban nem homályosította el józan mérlegelőképességét; amikor a török előnyomulás kétséssé tette helyzetét, le tudott számolni nagyratörő vágyaival és letette a hűségesküt, amelytől uralma kezdetén vonakodott. Közben számottevő politikai sikereket ért el; ilyennek tekinthetjük, hogy baráti összeköttetéseket épített ki a délszláv uralkodóházak mellett a bizánci udvarral és a lengyel királysággal és kiemelkedvén abból a szűk körből, amelyben elődei mozogtak, nevet és becsülést szerzett országának ezeken a messzi földeken is.

Jó Sándort mind a magyar, mind a lengyel király hűbéresének tekintette, azonban egyik sem tudta jogait érvényesíteni. Közös meg egyezéssel akartak dönteni a moldvai vajdaság sorsáról, arra is gondoltak, hogy a két érdekkörnek megfelelően két részre fogják felosztani. Ezekből a tervekből természetesen semmi sem lett, s végül a két hatalmas uralkodó valamilyen semmitmondó formulában egyezett ki, olyanképpen, hogy a vajda mindkettőjük alattvalója legyen. Azt ez a legkevésbé sem zavarta, sőt, hogy még bonyolultabb legyen a helyzet, a törökkel is egyezkedni kezdett. Hűbérurai ezen felháborodva,

meg akarták fosztani országától. De mert háborút egyikük sem vállalt, Jó Sándor élete végéig nyugodtan bírta trónját, országának nagy hasznára és belső épülésére. Több mint harminc esztendő uralkodása igazi aranykor, a jólét és hatalom addig nem látott időszaka Moldva történetében, amelyre az utódok is vágyakozva és tisztelettel emlékeztek vissza.

Ez az emelkedés, amely a szerencsés körülmények mellett elsősorban a XIV. századi vajdák ügyes egyensúlyozó politikájának köszönhető, már magában viselte a bomlás csíráit. Túlságosan gyors volt ahhoz, hogy a belső fejlődés nyomon követhette volna. A vajdaságok társadalma, gazdasági és kulturális élete a XIV–XV. század fordulóján még a kezdeti kialakulás állapotában volt, az államnak nem nyújtott eléggé biztos, szilárd alapokat. Sőt az uralom elemi kérdéseiben, így például a trónöröklésnél követett rend tekintetében sem alakultak ki állandó jellegű, általános érvényű szabályok vagy szokások. Nagy bizonytalanság származott ebből, ami trónváltások idején kaotikus viszonyokra vezetett; a következő évszázadokban sok szomorú példáját látjuk, hogy egy-egy vajda örökségéért vad harc indul a testvérek, gyermekek, távolabbi rokonok között, az ország úgyszólván egyik napról a másikra csatatérre változik, a küzdelemben idegen erők is beavatkoznak és a benső viszonyok rohamosan romlanak.

Az egyensúlyozó politika a román vajdaságok helyzetéből szükségszerűen következett, de csak addig vezetett eredményre, amíg a Duna-tájon találkozó idegen érdekkörök erőviszonyai nagyjából egyensúlyban álltak. A XIV–XV. század fordulóján egy új tényező, az oszmán-törökség beavatkozása következtében felborult az egyensúlyi helyzet és állandó harcoknak, bizonytalanságnak adott helyet. Ezekben a harcokban nagyot fordult a román államok útja; felfelé ívelő pályafutásuk megtört, elszabadultak a belső fejlődésük kiegyenlítetlenségében lapangó bomlasztó erők, és hatalmuk, tekintélyük: a XIV. század építő-vajdáinak nagy örökségei fokozatosan semmivé morzsolódtak.

III. TÖRÖK-MAGYAR HÁBORÚK

A törökség a XIV. század derekán jelent meg Európában és tüneményesen gyors sikerek után hamarosan elérte a dunavidéki országokat. A belső viszályokban elgyöngült délszlávok nem voltak képesek ellenállni. Bosznia és a bolgár cárságok egy-két portyázó hadjárat eredményeképpen meghódítottak, s 1389-ben, a rigómezei véres ütközetben, magyar

segédcapatok közreműködése ellenére, elesett Lázár fejedelem Szerbországa is. Ez a rettenetes csata, amelynek komor emléke máig kísért a délszlávok dalaiban, elvette a balkániak ellenálló-erejét és kedvét, egyszer-kétszer megtörtént ugyan, hogy a törökkel küzdő magyar seregek támogatást kaptak valamelyik délszláv fejedelemtől, de egyre ritkábban és félénkebben. Végül ez is elmaradt, a Balkán a középkor vége felé elfogadta a török fönnhatóságot.

Havaselve vajdái bizonyára nem nézték részvétlenül balkáni rokonai és szövetségeseik, a bolgár és szerb fejedelmek végzetét, de bölcs egyensúlyi politikájuknak megfelelően kerülték a kockázatot. I. Vladislav, mikor Vlkašin, a déli szerbek uralkodója életét vesztette a pogány elleni harcban, jobbnak látta kiegyezni a török »emir«-rel, talán azzal a mellékgondolattal, hogy személyében újabb támasztékot szerezhet a magyar fennhatósági igényvel szemben folytatott védekező politikához. Nem sejtette, hogy ez a kapcsolat utódaira nézve szörnyű teherré válik és utat nyit a vajdaság tekintélyét végképp lealacsonyító török fennhatósági igényeknek. I. Mircea volt az első vajda, aki megérezte a török hatalom súlyát. Összeütközésbe kerülve az oszmánokkal, akik másvalakit akartak a vajdai székbe ültetni, kénytelen volt Magyarországra menekülni és segítséget kérni a magyar királytól, akinek hűbéri fennhatóságát régebben vonakodott elismerni. A segítséget megkapta és országát visszanyerte, de drágán fizetett érte; le kellett mondania országa függetlenségéről, hűségesküt kellett tennie s köteleznie magát, hogy a magyar királyi minden török elleni akcióban teljes erejével segíteni fogja.

Magyarország csak most ébredt annak tudatára, hogy határait ellenség fenyegeti. Igaz, hogy már Nagy Lajos hadai találkoztak a Balkánon portyázó török seregekkel, de ezeket aránylag könnyű szerrel szétugrasztották. A törökség döntő előnyomulásának idején viszont a magyarságot belső problémák, a Nagy Lajos halálát követő trónöröklési bonyodalmak kötötték le s így nem szentelhetett kellő figyelmet a balkáni eseményeknek, noha, már saját érdekei forogtak kockán. A török ugyan még nem mert közvetlenül támadni az erős Magyarországot, de balkáni hűbéreseit – a XIV. század derekán Bosznia, Észak-Szerbia és az egyik bolgár cárság, legalább elvben, a magyar koronához tartozott, – sorra a maga oldalára kényszerítette. Világos, hogy ilyen sorsot szánt Havaselvének is, annak eleste után pedig széles sávban, csaknem az egész déli határ hosszában támadhatta volna Magyarországot.

Zsigmond király számolt a veszéllyel s végére akart járni. Mirceát visszahelyezte trónjára és visszafoglalta a töröktől a fontos aldunamenti

erődöt, Kis-Nikápolyt; nagy terveket szőtt, európai szövetséget akart létrehozni a pogány ellen s talán arról is álmodozott, hogy »Krisztus keresztjének gyalázatát« egyszersmindenkorra kiűzi Európából. Terve nem keltett valami nagy visszhangot, mégis – akkori fogalmak szerint – elég számottevő segítség, pár ezer francia és burgundi lovag csatlakozott magyar hadaihoz, midőn 1396-ban nagy hadjáratára indult. Vállalkozása, általános megdöbbenésre, csúfos kudarccal végződött. Seregének színe-java holtan maradt a csatatéren, ő maga is csak hosszas bolyongás után került vissza országába. Európa csak akkor kezdett ráébredni a veszedelem nagyságára; ettől fogva csaknem minden udvarban napirenden volt a török kérdés, de kézzelfogható segítség sehonnan sem érkezett. Magyarországon is ellankadt a támadókedv, évtizedekig kísérlet sem történt arra, hogy a töröktől visszahódítsák a balkáni foglaltakat. Zsigmond védelmi politikára tért át, már csak azért is, mert királysága második felében a német császárságot is elnyervén, nyugati gondjai elvonták figyelmét a Balkán eseményeitől. A Duna vonalán akart védelmi bázist szervezni, s ezért arra igyekezett, hogy a dunamenti erődöket birtokába kerítse. Az erődvonalon kívül húzódtak a bánóságok – magyar közigazgatás alatt álló hódolt területek – övezete, s ezen túl a még megmaradt hűbéres országok. Ezeknek uralkodóit magyarországi birtokadományokkal, címekkel iparkodott lekötelezni, beléptette lovagrendjébe, utasította a határmenti bánóságok vezetőit, hogy ellenséggel szemben segítségüket; másrészt ellenőrizte hűségüket és biztosítékul befogadta a balkáni államokból elmenekült trónkövetelőket, ellenzéki államférfiakat. A hűbéreseket meggondolásra intette, hogy ellenlábasaik a magyar udvarban élvén, hűtlenségük első jelére ellenük vonulhattak.

Mindez kevésnek bizonyult arra, hogy megszüntesse a félelmet, amely a balkáni népeken a török sorozatos sikerei után elhatalmasodott. Zsigmond veresége után még azok is kiegyezést kerestek a pogánnyal, akik addig megpróbálták ellenállni. Kénytelen-kelletlen Mircea is meghódolt, kezeseket küldött a szultán udvarába jóhiszeműségének kimutatására, s mint utódai egytől-egyig, rendes évi adót fizetett. A másik román állam kissé távolabb esvén a török hadak útjától, egyelőre nem került ilyen kifejezett függésbe. Jó Sándortól csak »ajándékot« kívánt a szultán, azonban 1456–1457-ben ebből is rendes évi adó fejlődött.

Magyarországon nem nézték jó szemmel a török befolyás erősödését a hűbéres államokban. Egyre erélyesebb rendszabályokkal igyekeztek biztosítani a balkáni országokat, legalább megmaradt részeit, amelyek képtelenek voltak a magyar kívánalmaknak eleget tenni, mint-

hogy ugyanakkor a török is teljes erővel húzta őket magához. Két malomkő közt őrlődve, sorsuk napról-napra rosszabb lett. Mindkét féllel szerettek volna jó viszonyban maradni, ami természetesen lehetetlen volt; hiába próbáltak most is, régi hagyományoknak megfelelően, egyensúlyi helyzetet teremteni, mert csak azt nyerték, hogy mindkét fél bizalmát elvesztették. Magyarok és törökök egyaránt csalfának, hűtlennek, megbízhatatlannak minősítették őket.

Ebben az általános bizonytalanságban nagy erővel hatott mindaz az elfojtott széthúzó törekvés, ami a román államok benső fejlődésének kialakulatlan, kezdeti állapotában gyökerezett. Mircea és Jó Sándor, a két nagy uralkodó halála után egy csapásra felborult mindkét ország rendje. Trónharcok, pártviszályok dúltak, – Moldvában például a Jó Sándor halála és Nagy István trónralépte közt eltelt huszonöt év alatt tucatnyinál több trónváltás történt, a kisebb válságokat és a csaknem mindennapos belvillongásokat meg sem említve, – s ilyen körülmények közt a vajdaságok tekintélye rohamosan süllyedt. Hozzájárult ehhez, hogy az egymással szemben álló pártok előbb-utóbb idegen segítséget kértek s ezzel maguk egyengették az útját azoknak a külhatalmoknak, amelyek fennhatósági igényt formáltak a román területekre. Moldova földjén a belharcok korában többször álltak magyar vagy lengyel seregek, névleg valamely trónkövetelő támogatására, valójában azonban saját érdekeik képviselőjeként. Jó Sándor erős országa, amely két hatalmas hűbérúrral mert és tudott dacolni, a méltatlan utódok kezén külső erők játéka lett. Havaselvén, ahol a török korán megvetette a lábát, még rosszabb volt a helyzet. Az Alduna balpartján fekvő román erődök egymás után kerültek török kézre, s ezekre támaszkodva az ellenség portyázói akármikor eláraszthatták a vidéket. A vajdák mozgási lehetősége egyre kisebbé vált, országok egyre sanyarúbb állapotba kerültek. A külső nyomás pedig állandóan növekedvén, féltő volt, hogy a kis államok ellenállóképessége hamarosan felmorzsolódik.

A magyar politika felismerte ennek a helyzetnek veszedelmes voltát s a balkáni népek tehermentesítésének mind materiális, mind – főleg – lélektani szempontból elengedhetetlen szükségességét. Ennek a felismerésnek jegyében folytak Hunyadi János ragyogó hadjáratai, amelyek azt a célt szolgálták, hogy a török visszaszorítása révén megerősítve Magyarország balkáni pozícióját, bizalmat és küzdőkedvet ébresszenek az ottani népekben. Néhány nagyszerű győzelme valóban felvillanyozólag hatott nemcsak a Balkánon, hanem Európa távoli sarkaiban is, de ennek eredménye nem volt tartós. Hunyadi nem kapott komoly támogatást, a rendelkezésére álló erő pedig nem volt elég ahhoz, hogy a

törököt végérvényesen visszanyomja. Legnagyobb vállalkozásai súlyos kudarccal végződtek (Várnánál 1444, és Rigómezőn 1448), és bár csodálatra méltó gyorsasággal pótolta veszteségeit, azt nem tudta megakadályozni, hogy a balkániak minden további kísérlettől vissza ne rettenjenek. A század derekán a leigázott szerb föld népe még reménykedve várta a magyarokat, később egyre közönyösebben engedte át magát az események sodrának, s a magyar hadak hiába csaptak át ezekre a területekre, nem tudták a közönyt felolvasztani. A délszlávokból kihalt a hit s csak az a keserű bizonyosság maradt, hogy a magyar sereg kivonulása után a török jön újra és irgalmatlanul megtorolja minden moccanásukat.

Hunyadi háborúi sok dicsőséget hoztak a magyar fegyverekre és bizonyos mértékig talán vissza is szorították a törököt, de végeredményben nem változtatták meg a balkáni helyzetet s nem oldották meg az ottani hűbéresek problémáit. Kemény és határozott fellépése tiszteletet szerzett a magyar állam igényeinek; a hatalmi viszonyok hullámozása azonban lehetetlenné tette, hogy állandó jellegű eredményeket érjen el. 1442-ben első ízben nyúlt erélyesebben a vajdasági ügyekbe. Vlad Dracul havaselvi vajda ugyanis, aki hajdan Zsigmond király udvarában nevelkedett, tagja volt a Sárkányrendnek, s királyi megbízásból, erősen készülődve a pogány elleni harcra (Windecke elbeszélése szerint Szent László lobogójával) indult el vajdaságába, 1438-ban a török mellé állt és együtt járt egy Erdélyt dülő sereggel. A török következő akciója kudarccal végződött, Hunyadi megverte a pusztítókat s más vajdát ültetett Dracul helyére; akire közben a szultán is megneheztelt, sőt el is fogatta és egy időre elzáratta. Kiszabadulván ismét a magyarok mellé pártolt és 1443–1446 folyamán Hunyadit támogatta, bár egyre kevesebb lelkesedéssel, a török ellen. Közben Moldvában is erősebb beavatkozás vált szükségessé. A pártharcok során ugyanis II. István vajda török segítséghez folyamodott s ezzel módot adott a pogánynak arra, hogy itt is erősebben befészkelje magát. Hunyadinak sem ez, sem más moldvai körök lengyelbarát politikája nem lévén kellemes, II. Péter személyében egy olyan jelöltet segített uralomra (1444), akitől, lekötözöttje lévén, a magyar érdekek hűséges szolgálatát várta. II. Péter részben beváltotta a hozzá fűzött reményeket, amennyiben országának »kulcsát«, a török háború szempontjából elsőrendűen fontos Chiliát átengedte a magyaroknak, akik 1465-ig (amikor Nagy István kezére került) birtokukban tartották. Egyébként rövid ideig uralkodott, s 1449-ben hihetőleg életét vesztette az unokaöccseivel szemben folytatott trónharcokban.

Vlad Dracul megtérése nem volt teljes; a törökkel is kapcsolatban maradt, Moldvában pedig határozottan Hunyadi – illetőleg annak jelöltje, II. Péter ellen – dolgozott.

Hunyadi tehát 1446–1447 folyamán hadat vezetett ellene, s ennek során a tehetséges, de nyugtalan uralkodó életét vesztette. Zavaros helyzet állt elő ezután; Havaselvén fellángolt a trónkövetelők szokott ádáz, viaskodása, s közben a magyar érdekek sem jutottak megfelelő támaszhoz. A rigómezei csatába ugyan egy havaselvi kontingens is elkísérte Hunyadit, de éppen a legválságosabb percben állott a törökhöz. Ugyanakkor a vajdaságban egy trónbitorló ült, akit a magyarok tárgyalni hívtak, ő azonban nyíltan megmondta, hogy előbb a csata: eredményét szeretné látni. Ezt a bonyolult állapotot valahogy tisztázva, Hunyadinak máris Moldva felé kellett fordulnia, hogy a lengyel párttal szemben egy újabb hívét, II. Bogdant segítse uralomra. Ez hálijában hűségnyilatkozatot tett, amely szerint Hunyadinak »mintegy fia és szolgálja lesz, s hűségesen szolgálja őt és a magyar Szentkoronát«, azonban röviddel utóbb áldozatul esett egy másik trónigénylő, Péter Áron gyilkos merényletének. Hunyadi erre a lengyelek pártfogoltját, II. Sándort iparkodott, jobb híján magához édesgetni, aki készséggel meg is ígérte, hogy országával együtt mindenben neki fog engedelmeskedni és parancsa nélkül semmit sem tesz, de félévvel utóbb már a lengyel királynak tett ünnepélyes ígéreteket hűbéri esküjére nézve.

Végeredményben tehát egyik vajdaságban sem alakult a politikai helyzet egészen a magyar igényeknek megfelelően. Hunyadi újabb akcióra készült, amikor a halál elragadta és megakadályozta abban, hogy a török seregen aratott nagy nándorfehérvári diadalát kellően kiaknázhassa. Aktív, támadó politikájának nem volt folytatója. Fia, I. Mátyás, a magyar történet egyik legkiemelkedőbb alakja más irányba fordította figyelmét. Nyugaton akart eredményeket elérni s a törökkel szemben inkább védekező magatartást tanúsított. Csak kétszer vonult ellene hadba, akkor is azért, hogy egy-egy stratégiai szempontból döntően fontos pontot, a Boszniát biztosító Jajca és az Alduna temesközi részét védő Sabác várakat visszafoglalja. Zsigmond védelmi rendszerét akarta tökéletesíteni, s ez bizonyos mértékig sikerült is. Azt ugyan nem tudta megakadályozni, hogy az ellenség portyázó csapatai időnként keresztül ne csússzanak a határvédő várak övezetén s fel ne düljék a környező vidéket, de nagyobb méretű, nyílt támadást Magyarország ellen egyelőre lehetetlenné tett. A török tisztelte Mátyás erejét és óvakodott attól, hogy országát egyenesen támadja. Megelégedett azzal, ha nyugtalanította; portyázói szinte évről-évre felkeresték a magyar

határokat s a hűbéres országokat. Erre az volt a válasz, hogy a következő évben magyar csapatok törtek be török – helyesebben török fennhatóság alatt álló balkáni – területekre, s ilyenformán a határmenti tájak s a hűbéres országok mindkét oldalon valóságos csatatérre váltak. Népük sokat szenvedett és hamarosan meggyűlölte a háborút; az lett volna minden vágyuk, hogy békében élhessenek, s nyugalomuk kedvéért hajlandóak voltak teljesíthetetlen feltételeket is elvállalni. A XV. század szerb, bosnyák, román uralkodóinak az volt a legfőbb törekvésük, hogy békét közvetítsenek törökök és magyarok között, s hogy céljukat elérjék, nem resteltek messzemenő áldozatokat hozni, fáradni, alkudozni és elvállalni, hogy mindkét fél igényeit teljesíteni fogják. Kétirányú kötelezettségüknek természetesen nem tudtak eleget tenni s így gyakran sodródtak szánalmas helyzetekbe.

Hunyadi Mátyás világosan azt kívánta balkáni hűbéreseitől, hogy támogassák török politikájában. Gyakorlatban ez annyit jelentett volna, hogy a hűbéresek tartóztassák fel a magyar határok felé igyekvő török portyázókat legalább addig, amíg a határvidéki magyar seregek megfelelő számban összegyűlnek. A hűbéresek nagyrésze azonban nem volt képes erre. Havaselve vajdáiban például megvolt a jószándék, hogy alkalmazkodjanak a magyar követelésekhez. Elemi érdekük is azt kívánta, hogy ne húzzanak ujjat Mátyás hatalmas birodalmával, mert ez könnyen végzetessé válhatott rájuk és országukra. A mellett legtöbbjüknek barátai, rokonai éltek Magyarországon, fiatal korukban maguk is hosszabb-rövidebb időt ott töltöttek, némelyikük ott is nevelkedett, s így megismerték és elsajátították a magyar gondolkozást. Maguk is úgy vélték, mint az akkori magyar közvélemény tartotta, hogy Magyarország támogatása az egyetemes kereszténység szolgálata. Elismerték, hogy országuk a magyar birodalom tartozéka, ők a király alattvalói és ennél fogva teljesíteniük illik azt, amit az kíván. De ugyanakkor azt is tudták, hogy az Alduna mentén török erődök állnak, ahol mindenkor hadrakész csapatok fürkészik magatartásukat s a legkisebb ellenséges megmozdulásra elárasztják az országot. Nagy kockázatot jelentett nyíltan szembeszegülni a törökkel, s a vajdák ezt nem merték vagy nem tudták elvállalni. Egyezkedni kezdtek, sőt néha maguk is a török mellé álltak s elkísérték a Magyarország pusztítására küldött török seregeket. Ilyenkor a magyar udvar új vajdát jelölt, aki hamarosan ugyanolyan kényszerhelyzetbe került és ugyanúgy elbukott, mint elődje.

Egyetlen vajda akadt Mátyás korában Havaselvén, aki megpróbálta visszatartani országát a lejtőn és fegyverrel a kezében akart határt szabni a török terjeszkedésnek. Vlad Țepeș (1456–1462, 1476), Dracul

fia ifjúkorában kezesként a portán élt, később azonban a Hunyadiak környezetébe jutott, rokonságba került velük és mindenben lelkes hívüknek mutatkozott. Hunyadi, halála előtt, őt jelölte Havaselve vajdájául, s Vlad, akiben sok tetterő mellett csaknem beteges vérszomj és hatalomvágy égett, sietett megragadni az alkalmat, hogy országában az ellenzéknek csíráját is kipusztítsa. Vérengzéseiről szörnyű hírek keringtek, végeredményben azonban sikerült megszilárdítania a belső rendet s megjavítania a bizonytalan időkben erősen megromlott közbiztonsági viszonyokat. Mikor aztán elég erősnek érezte magát, megtagadta a török adót és végigdúlta a Duna török uralom alatt álló jobbspártját. Ezután a magyar királytól kért segítséget, levelében hitet téve harcos kereszténysége és államhűsége mellett: »Amit tettem – írta, – az Felséged és a Szentkorona érdekében történt«. Mátyás kedvelte, de kegyetlenségével sok ellenséget szerzett Magyarországon is, különösen erdélyi szász körökben. Mikor aztán a szultán személyesen kelt ellene hadra, s a túlerő elől kénytelen volt Magyarországra menekülni, itt gyanúba fogták és megfosztották vajdaságától. Tisztét csak évek múltán kapta viasza, de akkor sem sokáig örülhetett rajta: alig foglalta el Havaselvét, életét vesztette az ellenségeivel vívott harcban. Utódai: Szép Radu (1462–1474) aki fiatal korát Konstantinápolyban töltvén a szultán kegyeibe férközött s így jutott trónra, de rögtön ezután kapcsolatot keresett a magyar udvarral s később – noha török segédc csapatokat vett igénybe ellenfeivel s a moldvaiakkal szemben – írásban kijelentette, hogy ő a király szolgája; a két Basaraba, Laiotă (1473, 1475–1477) és Țepeluș (1474, 1478–1482), akik rokonaik s főleg egymás ellen vívott ádáz harcukban magyarok, törökök, moldvaiak segítségét összevissza vették igénybe, némelyikét többször is, úgyhogy végül már maguk a pártfogóik sem bíztak bennük; Vlad Călugăr (1481, 1482–1496), Vlad Dracul törvénytelen gyermeke, aki ifjú éveiben kénytelen volt vajdaságukat féltő rokonainak üldözése elől a szerzetesi életbe menekülni, – egytől-egyig nélkülözték Țepeș vakmerő bátorságát és kemény tetterejét. Minden energiájukra szükségük volt ahhoz, hogy ideig-óráig trónjukon maradhassanak. Magyaroknak is, töröknek is megígérték, amit kívánt, s tehetségükhöz képest meg is adtak mindent, csak békén hagyják őket. Eljárásuk érthető ugyan, de már a kortársakból is rosszalást váltott ki, országukat pedig egyre súlyosabb helyzetbe juttatta.

Moldvában lényegesen jobb volt a helyzet. A pártharcok ugyan nagyon aláásták az ország tekintélyét, de a török még nem vetette meg úgy a lábát, mint Havaselvén. S ami a legfontosabb, itt akadt egy igazán

nagyszabású uralkodói egyéniség, aki erős kézzel összefogta országa szétbomló erőit és közel félszáz éven át gátat vetett a romlás folyamatának. III. István vajdát (1457–1504) a román történetírás méltán nevezi »Nagy«-nak; népe középkori történetének kétségkívül ő volt a legkiemelkedőbb alakja, olyan egyéniség, aki nagyobb, általános keleteurópai távlatokban mérve is messze meghaladta az átlagot s még ellenfeleiből is elismerést tudott kiváltani. Kiváló képességeinek bizonyítéka, hogy félszáz évig megőrizte uralmát (olyan nehéz, zavaros időben, amikor a szomszédos vajdaságban napirenden voltak a változások, s Moldvát is több irányból fenyegette veszedelem, trónkövetelők és külső ellenségek részéről egyaránt), biztosította a rendet és a fejlődést s nemcsak visszaállította, de talán még fokozta is országa erejét és politikai tekintélyét.

Nagy István uralkodásának első éveiben arra törekedett, hogy trónját biztosítsa. Helyzete kényes volt, sok ellensége élt külföldön, köztük az előző vajda, Péter Áron, aki előbb a lengyeleknél, majd a magyaroknál próbált támogatást szerezni. Mátyás befogadta őt udvarába s ezzel ellenségévé tette az önérzetes fiatal Istvánt, aki nem volt hajlandó túrni az effajta fenyegetést. Mikor ellenlábasa a határhoz közeledett, István betört Erdélybe és megpróbálta elfogni; néhány évvel később kapcsolatba lépett a Mátyás-ellenes cseh-lengyel koalícióval, visszafoglalta Chiliát, amely Hunyadi óta magyar őrség kezén volt, segítette azokat az erdélyi urakat, akik Mátyás adóügyi újításaival elégedetlenül lázongani kezdtek. Ellenséges lépéseivel tovább ment, mint a király tűrhette; 1467-ben háborúra került a sor. Mátyás az ojtózi szoroson keresztül Moldvába tört és feldúlta az ország legjobban művelt részeit. A vajda sokáig nem állt csatát; végre dec. 14/15. éjjelén rátört a Baia-ban táborozó magyarokra s meglepetésszerű rohamával nagy zavart keltett, amelyben maga a király is sebet kapott. Véres kézitusa után a magyar sereg felülkerekedett, de annyira megviselt állapotban, hogy a hadjárat folytatására nem volt képes. Utólag mindkét fél győztesnek vélte magát, bizonyos fokig joggal: Mátyás büntető-expedíciója sikerrel járt, amennyiben érzékeny csapást mért a moldvaiakra; István viszont joggal örült, hogy hatalmas ellenfelével szemben megállta a helyét és megőrizte uralmát. Röviddel utóbb néhány hívének segítségével törbecsalta és lefejeztette Péter Áront s ezzel megszűnt az ok, amely Mátyás-ellenes magatartását kiváltotta. Uralkodása következő évei gyökeres fordulatot hoztak: szembefordult addigi barátaival és Magyarországgal keresett kapcsolatot.

Ez a változás alapján véve egészen érthető. István országával szemben három idegen állam, a magyar, a lengyel és a török birodalom

táplált fennhatósági igényeket. István megkísérelte a hagyományos hintapolitikát kettős síkon alkalmazni, s ez sokáig sikerrel is járt, oly triódon, hogy a három birodalom közül eggyel nyíltan szembehelyezkedett, a másikra támaszkodott (ennek fennhatóságát többé-kevésbé valóban elismerte), a harmadikat pedig jóindulatú semlegességre bírta azzal, hogy igényeinek elismerésével hitegette. Uralma kezdetén oka volt tartani a magyaroktól, tehát biztosította a török jóindulatát, megfizetvén az elődje által megajánlott évi adót és hűséget ígért a lengyel királynak, aki azonban hosszú évekig hiába várta, hogy a vajda letegye az ünnepélyes hűbéri esküt. Megváltozott a helyzet, amikor Péter Áron meghalt; ezzel megszűnt az ok, ami Istvánt a magyaroktól elválasztotta és lehetőség nyílt a viszonyok tárgyilagos mérlegelésére. Világos látású politikusnak nem lehetett titok, hogy a török Moldvát is olyan mértékű függésbe akarja sodorni, mint a másik vajdaságot. Ez volt István nagyratörő terveinek legnagyobb akadály, országának legvégzetesebb veszedelem. Tehát elsősorban a törökkel kellett volna leszámolnia, ebben viszont a lengyel királytól (akit nem kedvelt, s aki a maga részéről szintén bizalmatlan volt vele szemben) nem várhatott segítséget. Nem maradt más lehetőség, közeledni kellett Mátyás erős Magyarországhoz s onnan kérni támogatást a török elleni harcra. István ezt cselekedte; a hetvenes években előkészítő tárgyalásokat folytatott, ezek eredményeképpen magyar segédcsapatokat kapott amelyek részt vettek a híres vaslui-i diadalában, – és 1475-ben ünnepélyes nyilatkozatot tett, amely szerint »elődei, a moldvai vajdák, országukkal együtt örök hűséggel tartoztak a magyar királyoknak és a Szentkoronának«; ennek megfelelően ő is hűséget ígér és hadiszolgáltatásokat a törökkel szemben.

Uralkodásának következő korszaka valóban azzal telt el, hogy magyar hadak támogatásával küzdött az országát és Havaselvét veszélyeztető török támadók ellen. Háborúi nem vezettek a kívánt eredményre; Havaselvét, vajdáinak tehetetlensége miatt, nem lehetett kiemelni a török érdekkörből s így Moldva sem mentesült a török nyomás alól. A változatos küzdelmekből szép hírnevet szerzett és sikereivel távoli országokban, Velencében s a pápai udvarban is figyelmet keltett. Ez természetesen nem elégítette ki, hiszen végső célja országa függetlensége lett volna, s azt sem magyar, sem lengyel, sem török támogatással nem érhetette el. Másutt igyekezett kapcsolatokat szerezni, rokonságba lépett a moszkvai fejedelemmel s élete második felében politikája súlypontját áttette a keleti térbe. Mátyás uralkodásának vége felé súlyos veszteségeket szenvedett s belátván, hogy a török nyomástól nem tud teljesen megszabadulni, a nagy király halála után ismét el-

vállalta az adófizetést. Ezzel egyidejűleg a lengyelek ellen fordult s azoktól próbált területi engedményeket kicsikarni. Azonban a magyarokkal élete végéig szívélyes kapcsolatban maradt s Mátyás halála után, a gyenge Ulászló idejében is a magyar királyt vallotta urának.

Nagy Istvánnak három hatalom közt folytatott hintapolitikája a középkori román államvezetés legnagyobb teljesítménye. Sikere nem volt teljes, mert a függetlenséget nem érhette el. Az adott viszonyok közt azonban az is nagy eredménynek számított, hogy a három hatalom igényeit összhangba tudta hozni saját érdekeivel s országát megvédte a pusztulástól. Figyelemreméltó, hogy fordulatokban gazdag pályafutása közben a magyar kapcsolatokhoz ragaszkodott legjobban. Ez is világosan mutatja azt a kétségtelen tényt, hogy az ő idejében eredményes román politikát csak magyar vonalon lehetett folytatni. A magyar hatás Mátyás király életében, sőt egy ideig még holta után is, amíg országának nagy tekintélye tartott, irányító erővel nyilvánult meg a Dunatáj politikai életében. Mélységét érdekesen példázza, hogy az első szavakban kifejezett eszme, amely megpróbálta meghatározni a román állam európai helyét és célját, éppen a magyar hatásnak köszönhető. Abból a magyar gondolatból származik, amely szerint Magyarország a keresztény Európa védőbástyája. Ezt a gondolatot a hűbéres vajdák elsajátították s iparkodtak a maguk országára alkalmazni, amelyről tudták, hogy a Szentkorona része. Ennek a fejlődésnek különböző jelei itt is, ott is feltűnnek a kor írott emlékeiben, legvilágosabb fogalmazásban azonban Nagy István Velencébe küldött követének az ajkán. E szerint Moldva Magyarország s ezzel az egész keresztény Európa »kapuja és őre«.

Ez az eszme, mint államának létcélja, aligha elégítette ki István becsvágyát. Inkább csak politikai fogásként alkalmazta, hogy a velenceiek érdeklődését és támogatását biztosítsa. De így annál erőteljesebben mutatja a magyar hatást a román állam XV. századi fejlődésében. Elárulja, hogy a román politika, ha megkísérelt magasabbra emelkedni, szükségszerűen magyar vágányon haladt s másrészt plasztikusan kifejezi a szerepet, amit a két vajdaságnak a kor magyar államrendjében kellett, helyesebben kellett volna játszania. A kereszténység magyar bástyájának kapui valóban ezek voltak: a román államok és a bosnyák végek. Sajnos, egyik sem tudta sokáig feltartani a ránehezülő török áradatot, amelyet később maga a magyarság is csak rettenetes vérveszteségek, s középkori hatalmi helyzetének feladása árán, nagynehezen tudott megállítani.

IV. MOHÁCS

Havaselve ellenállóképessége már a XV. századi háborúban felmorzsolódott. Sem a népben, sem az uralkodókban nem volt meg az erő és elszánás, hogy elhatározó lépést tegyenek a törökkel szemben. Vlad Ţepeş csak hibáiban talált követőket, erényeiben nem; utódai közül nem egy örökölte az ő hírhedt kegyetlenségét, de egyik sem próbálta vérszomját a pogány ellen fordítani. Az ifjabb Basaraba, akinek ragadványneve – Ţepeluş – annyira emlékeztet vérengző elődjére, szánalomraméltó gyámoltalansággal, leplezetlenül megvallotta: »A török féken vezet engem, ahová akar.« Magyarország megnyugtatóására folyton hangoztatta, hogy ő is a kereszténység érdekében dolgozik, de az ő szemében a kereszténység védelmében elérhető legnagyobb teljesítmény egy félig-meddig tűrhető béke volt. Mikor visszatért konstantinápolyi útjáról, ahol személyesen mutatta be hódolatát a törököknek, boldogan és önérzetesen újságolta erdélyi ismerőseinek, hogy Isten végre meghallgatta kérését: a szultántól felhatalmazást kapott, hogy a király úr országával (Magyarországgal) tartós békét közvetíthessen. A törökkel való háborúságnak még a gondolatától is irtózott. Ţepeş vajda harcos kereszténysége, Magyarországnak, a kereszténység védőbástyájának fegyveres szolgálata nála egészen elsatnyult. Az eszme nyomai megvoltak, de egészen torz formában: ő kincstárát mondta a keresztények pajzsának, nyilván azzal a gondolattal, hogy az országára vagy barátaira induló török portyázókat nem fegyverrel, hanem ajándékkal téríti el.

Ez a félénken megalkuvó gondolkodás nem volt alkalmas arra, hogy megállítsa Havaselvét a lejtőn, de menthetetlenül beleidegződött népének XV. századi eszmevilágába. A tömeg félt és nem látta értelmét a küzdelemnek. »A török oly számos, mint a tenger fővenye, – írta Brassóba Neagu volt vornic, Ţepeluş híve, – s nem állhat ellene senki.« Ugyanez a felfogás csendül ki Macarie metropolita leveléből, melyet Báthory Istvánhoz, Mátyás király híres hadvezéréhez írt annak nagy kenyérmezei diadala után; szerencsét kívánt benne a győzelemhez, de egyszersem kifejezést adott reményének, hogy Báthory bölcsesége többre tartja a békét, mint a harcot, amely csak bajt hozhat a keresztényekre. A fényes diadal friss öröme sem volt elég ahhoz, hogy a havaselviemből kiirtsa – ha csak egy pillanatra is – az iszonyodást a török háborútól. Ezért akartak mindenképpen békét közvetíteni, ezért voltak hajlandók messzemenő anyagi és erköcsi áldozatokra, ezért nem értették meg Nagy Istvánt, aki magyar támogatással ugyan, de mégis saját erejéből és elszánásából kelt fel a hatalmas szultán ellen s a havaselvi

vajdáktól is hasonló magatartást várt. »Isten tudja, ki tud vele kijönni, – panaszkolta Țepeluș, midőn István, a magyar céloknak megfelelően, egy másik trónkövetelőt kezdett támogatni vele szemben, – én nem tudok, s elődeim sem tudtak«. Az a megalkuvó mentalitás, amely mindenáron *modus vivendi*t keresett, – bár önmagában egészen érthető és természetes, – szükségképpen ellentétbe került azzal a keményebb, öntudatosabb magatartással, amit Mátyás Magyarországa s a török háborúban részes Moldva képviselt.

Még tovább romlott a helyzet, amikor Mátyás trónjára gyenge utód került, akinek erőtlenségében a hatalmas magyar birodalom súlya és tekintélye úgyszólván napról-napra, rohamosan csökkent. Mátyás nyugati hódításai rögtön elvesztek, a déli végek is érezhetően meggyöngültek, s csak idő kérdése volt, mikor kap az oszmánság egy olyan vezetőt, aki felismeri az új helyzetet és új támadást indít Európa bástyája ellen. Ezt a támadást II. Szolimán szultán, a nagy hódító indította meg egy emberöltővel Mátyás halála után, s mint tudvalevő, sikerült szétrombolnia a középkor hatalmas magyar birodalmát. Az összeomlás fenyegető árnyéka ott tornyosult már Mátyás utódainak, a Jagelloházbeli II. Ulászlónak és II. Lajosnak erélytelen uralkodásában, az államvezetés hanyatló vonalában, a hadi szervezet teljes leromlásában, de csak lassan-lassan s kevesekben vált tudatossá. Havaselve vajdái Mátyás halála után is kötelességüknek érezték, hogy hitlevelet kérjenek a magyar királytól, gondosan ügyeltek magyarországi kapcsolataik fenntartására és államhűségüknek talán világosabb szóbeli kifejezését adták, mint elődeik. Nagy Radu (1496–1508) például, akinek uralkodása kulturális szempontból emlékezetes, politikailag azonban annál jelentéktelenebb korszaka népe történetének, készségesen elismeri, hogy elődei hűséggel tartoztak a Szentkorona iránt, mert Havaselve a magyar birodalom része, és megígéri, hogy minden erejével ellenáll, ha az ellenség az ő országa felől akarna Magyarországra törni. Nyilatkozatának azonban vajmi kevés kézzelfogható értéket tulajdoníthatunk, hisz tudjuk róla, hogy tetteinek jóváhagyásáért szorgalmasan eljárta a portára, egy egykorú jelentős megvető szavai szerint: a szultán kezeit csókolgatni. Mátyás korában ilyen magatartás legalább is erőteljes rosszallást, ha nem azonnali leváltást eredményezett volna. A magyar állam erejének s tekintélyének nagy lehanyatlását éppen az mutatja, hogy Ulászló semmi kivételt nem talált havaselvi vajdája viselkedésében, sőt méltónak találta arra, hogy tekintélyes magyarországi birtokadománnyal »biztosítsa szolgálatait az ország és a kereszténység érdekében«.

Havaselve a XV. század politikai gyakorlatában kétfelé tartozott: adót fizetett a szultánnak, hűbéresi hűséget fogadott a magyar királynak. Ezt a kettős kötelezettséget a nagy Hunyadi is kénytelen volt szentesíteni az 1452-i török békében. Azóta jog szerint ez maradt a helyzet; még a Jagello-korban, az Ulászló király és Szelim szultán közt kötött békében is kiemelik, hogy mindkét román vajdaság Magyarország tartozéka s a szultánnak csak adófizetője. De a valóságos helyzetben finom változás mutatkozik. A Hunyadiak korában a havaseli vajdák inkább Magyarországtól függtek; rendszerint ott töltötték ifjúkorukat, oda fordultak jelölésért és támogatásért, többnyire magyar segítséggel kerültek uralomra s bár majdnem mindegyikük egyezsége lépett a törökkel, igazi urának a magyar királyt tekintette. A Jagello-kori vajdák tisztelték a magyar király jogait, de egyre ritkábban fordultak hozzá. A török nyomás fokozódott, a magyar hatás gyengült a Dunatájon; a vajdák talán nem észlelték ezt tudatosan, de ösztönösen megérezték s magyar kapcsolataikat egyre lazábban kezelték. Inkább a dunai bégekhez fordultak igényeikkel s török támogatással foglalták el őseik trónját. A gyöngye Jagellót ezek a dolgok alig érdekelték. 1508-ban ugyan készütséget rendelt a temesi ispánnak, hogy abban az esetben, ha Radu vajda meghal, rögtön vesse rá haderejét Havaselvére, nehogy a török jelöltje jusson uralomra; a hadjárat azonban elmaradt, mert a török jelöltje közben egyezséget ajánlott. Szavát ugyan nem állta híven, de erélyes fellépésre mégsem került sor: még csak a készen álló trónkövetelőt sem szabadították rá. Néhány erőteljesebb beavatkozást látunk a XVI. század huszas éveiben, közvetlenül a mohácsi katasztrófa előtt; a nagy veszedelem érzete a Jagellók Magyarországból is kiváltott valami vérszegény ellenhatást. Neagoe Basaraba vajda halála után (1521) zavaros trónviszályok törtek ki Havaselvén. Az egyik trónkövetelő, Radu de la Afumați oldalán a magyarok is beavatkoztak és sikerült jelöltjüket győzelemhez segíteni. A siker azonban rövid ideig tartott. Török részről mást jelöltek, s Radu, hogy uralmát megtarthassa, kénytelen volt átpártolni. Kevésen múlt, hogy nem kellett elkísérnie új urát, Szolimán szultánt a réginek, Lajos királynak mohácsi gyászszerzetartásához.

Havaselve tehát a Mátyás halálát követő negyedszázad alatt fokozatosan kicsúszott a magyar fennhatóság alól és egyre erősebb török befolyás alá került. Moldva sorsa némileg másképpen alakult. A magyar befolyás ott is erősen csökkent, de a török nem nőtt olyan hamar: Nagy István erős országát időbe tellett megtörni és a másik

vajdaság szintjére juttatni. Moldva urai nem sokat késleltették ezt a folyamatot, Nagy István életműve méltó utód híján folytatás nélkül maradt. Fia, Bogdan cel Orb (1504–1517) sokat örökölt apja kiváló képességeiből, így bátorságát, katonás hajlamokat; de nem örökölte a józan mérlegelőképességet, a politikai viszonyok megítélésének, a lehetőségek és országos szükségletek összeegyeztetésének nagyszerű talentumát. Uralma kezdetén trónkövetelőktől kellett tartania, s ez sodorta háborúba a havaselvi vajdával. Később azonban magára haragította a lengyeleket is. Lengyel hercegnőt szeretett volna feleségül s mikor ezt nem kapta meg, fegyverrel tört Galíciába, hogy visszaszerezze a pokuciai határtartományt, amelyről előzőleg könnyelműen lemondott. Hosszú huzavona után végre magyar közvetítéssel jött létre a béke, amelynek nem sokáig örülhetett, mert a tatárokat is felingerelte, s azok gyakran felkeresték országát pusztító beütéseikkel. 1517-ben bekövetkezett halálakor meglehetősen bizonytalan helyzetben adta át a vajdai széket kiskorú fiának, Istvánnak, aki gyöngeségében mindenkinek – töröknek, lengyelnek egyaránt – iparkodott kedvében járni. Felnöve annál könyörtelenebbnek mutatkozott, de csak saját országa népével. Elégedetlen bojárjai végül is elfordultak tőle s előbb öccsét, majd nagybátyját – a változatos sorsú Rareş Pétert, Nagy Istvánnak egy hârlău-i halászasszonytól született törvénytelen gyermekét – jelölték vele szemben. Rareş két korszak határán áll a magyar-román államkapcsolatok történetében; 1527-ben, a magyar birodalom mohácsi katasztrófáját követő évben lépett uralomra és többszörösen belekeveredett a magyar államélet új irányának kialakulásába s az erdélyi fejedelemség megalapítását megelőző bonyodalmakba. Kapkodó politikája maga is jó bizonyossága, mennyire bizonytalanná tette a dunatáji államok életét az a nagy megrázkódtatás, amelyet a magyar birodalom összeomlása – bármennyire várható volt is – okozott.

A török-magyar harcok kora mindkét román államot megérelte az elszakadásra a magyar birodalomtól, amelynek védőszárnyai alatt állami életüket megkezdték. A Jagellók Magyarországa – Mátyásének árnyéka csupán – nem volt elég erős ahhoz, hogy ezt a fejlődést megmátsítsa, vagy akár csak lassítsa. A kapcsolatok a vajdaságokkal egyre gyérebbek és erőtlenebbek lettek. Most is akadtak vajdasági trónkövetelők, akik a magyar udvarban kerestek támogatást, de egyre ritkábban értek el eredményt. A Jagellók magyar állama nemcsak a törökkel, de a vajdaságokkal szemben sem volt hajlandó támadó politikát folytatni; felmerült ugyan egy lengyel

szövetségben lefolytatandó nagy hadjárat terve, de természetesen nem lett belőle semmi. A törökkel szemben a statusquo fenntartására törekedtek s a vajdaságokban sem szívesen vállalták a változás kockázatát. Az uralmon levő vajdát igyekeztek barátságra hangolni s rábírní a Mátyás kora óta nagyon meghalványult magyar igények kielégítésére. Számoltak a vajdaságok könnyen változó viszonyai-val is és előnyöket biztosítottak a vajda számára, ha valamilyen okból el kellene hagynia országát. Ebből a célból felújították a magyarországi birtokadományozás szokását. Nagy Radu és Neagoie Basarab havaselvi vajdák a délerdélyi Aldiód várát és a hozzá tartozó uradalmat kapták, azzal a világos indokolással, hogy szolgálatuk fontos lévén a kereszténységre, azt biztosítani kell, másrészt arról is helyénvaló lesz gondoskodni, hogy »szükség esetén« legyen biztos menedékük. Bizonyos fokig hasonló célt szolgáltak Csicsó és Küküllő várak, amelyeket még Mátyás király adományozott Nagy István moldvai vajdának, részben menedék, részben általában lekötelezés céljából, s amelyek a XVI. század derekáig utódai, Bogdan és István birtokában maradvá, nagy szerepet játszottak abban, hogy ezeket magyar kapcsolataik melegen tartására bírják. Ezek a kapcsolatok határozottan barátságos, jóindulatú magatartást eredményeztek, de mégis távol álltak attól a sokoldalú, eltéphetetlenül erős összeköttetéstől, ami a vajdaságok és Magyarország közt a XIV. s részben még a XV. században is fennállt, s mindenben magukon viselték a birodalom hanyatlásának s a közeli összeomlás lehetőségének jegyeit.

Mohács tehát már a Jagello-korra előrevetette árnyékát. Mégis, mikor a katasztrófa bekövetkezett, általános megdöbbenést váltott ki és gyökeresen új helyzetet teremtett a Dunavidék politikai életében. Ezen a tájon a középkor utolsó századaiban az Árpádok, Anjouk, Hunyadiak Magyarországa kétségbevonhatatlan vezetőserepet töltött be. Politikai súlya, katonai ereje egyaránt hivatottá tette a szervezés, irányítás feladataira, amelyeket mindenkor meg is valósított. A környező népek fejlődő államai nem vonhatták ki magukat a magyar birodalom vonzása alól; nem volt közöttük egy sem, amely többé-kevésbbé lényegbevágó magyar hatásokon ne ment volna keresztül. A román államok fejlődésében különösen mély magyar hatás mutatkozik, akár kialakulásuk körülményeit, akár későbbi sorsukat nézzük. Politikájuk évszázados tengelye a magyar állammal való összeköttetés volt, legyen az barátságos, vagy – időnként – barátságtalan. Mindkét esetben a magyar állam szándékaihoz való alkalmazkodás – kapcsolódás vagy ellenszegülés – volt az alapelv,

amely a román államok politikai magatartását szabályozta. Az egyensúlyozó törekvés időnként más tengelyeket is teremtett, de a magyar mindenkor megmaradt. Mohács után mindez megváltozott. A magyar birodalommal megszűnt a rendező elv, amely a Dunavidék korábbi fejlődését irányította, használhatatlanná vált a tengely, amelyen a román államvezetés addig mozgott. A hagyományos hintapolitika nem talált támasztékot, a vajdaságok hamarosan teljes kiszolgáltatottságban heverték a török lábai előtt. Állami létük formailag érintetlen maradt, bár területük s uralkodók hatásköre jelentősen megcsönkült, politikai életnyilvánulásaik azonban hovatovább merőben vegetatív szintre süllyedtek. Magyar kapcsolataik ekkor sem szakadtak meg teljesen, de lassan majdnem minden jelentőségüket elvesztették s a változott viszonyok közt új kifejeződési formákat kerestek. Ezt az új korszakot egy több évtizedes átalakulási periódus, előzte meg, amelyben mind magyar, mind román részről a változás jelentőségét igyekeztek érzékelni a az új helyzetnek megfelelő magatartást megtalálni.

A magyar hadak mohácsi veresége után, amelyben az ifjú király, II. Lajos életét vesztette, az ország két pártra szakadt. Az egyik Habsburg Ferdinándot, a másik egy magyarországi előkelőt, a megelőző ívek belpolitikai válságaiban sokat szerepelt Zápolya Jánost akarta királynak. Háború tört ki, amelyben hol az egyik, hol a másik fél kerekedett felül, s a magyar állam maradék ereje és tekintélye is semmivé vált. János király végre odáig süllyedt, hogy ellenfelével szemben a török szultántól kért segítséget. Az természetesen örömmel fogadta a hódolatot a Hunyadiak hatalmas országának trónján ülő árnyékkirálytól és biztosította jóindulatáról. Segítette is, de az országegységét nem tudta helyreállítani; az ellenpárt a nyugati és északi megyékben túlságosan erősen befészkelte magát. Végül János király halála után, 1541-ben a szultán jobbnak látta, hogy az ország középső területét közvetlenül török közigazgatás alá vonja, János fiának, a csecsemőkorban levő János Zsigmondnak csupán a keleti részeken való uralmat biztosítva. Így jött létre az akkor már több mint hat-százéves magyar állam romjain az a természetellenes politikai beosztás, amely egészen a török kiűzetéséig fennmaradt: északon és nyugaton egy keskeny sáv a törvényes király, keleten Erdély és néhány határos vármegye – állami mult nélkül, mesterségesen megalkotott állam – az erdélyi fejedelmek és középen az ország szíve török basák uralma alatt. A királyi és a török uralom alatt álló részek állandó véres harcban álltak egymással, a kis erdélyi fejedelemség

pedig óvatosan egyensúlyozva köztük, igyekezett menteni a pusztulásból, ami menthető.

A Mohácsot követő zűrzavaros esztendőkből természetesen nem lehetett előre látni az események ilyen alakulását. Magyarországon még sokan hitték, hogy átmeneti nehézségek után sikerül helyreállítani az ország egységét és erejét és kiűzni a törököt. A vajdaságok vezetőemberei sem látták tisztán az erőviszonyokat. Nem is lehetett, hiszen még előfordult, hogy egyik-másik trónkövetelő Magyarországra menekült s ha nem is királyi megbízással, de legalább ottani szabadcsapatokkal jelent meg országában. Az ilyenféle események még egy ideig ébren tartották az emlékezést a Kárpátokon túl azokra az időkre, amikor a királyi hadak rendszeresen megjelentek a Balkánon, hogy ellenőrizték s ha kell, megszilárdítsák a magyar érdekeket. Az emlékezés olykor meglepő formában nyilvánult. Havaselve vajdai székében Radu dela Afumați halála (1529) után jelentéktelen emberek váltogatták egymást. A harmincas évek derekán azok az olteniai bojárok, akiknek erdeiben az előző uralkodót sajnálatos »vadászszerencsétlenség« érte, egy kolostorba száműzött trónkövetelőt emeltek ki az ismeretlenségből, aki szerzetesi neve, Paisie mellé felvette az áhítatos szíveknek szépen hangzó Radut és aztán hűséget ígért János magyar királynak, mondván, hogy a hitetlen török el akarja veszteni a szent keresztet, illő tehát, hogy a keresztények is egyesüljenek fi nagy cél érdekében. Ezek a Hunyadiak korába illő szavak különös anakronizmusaként hangzanak abban az időben, amikor a magyarság koronás feje, törökverő vezérek sarjadéka maga is kénytelen volt alkura lépni az ősi ellenséggel. Felesleges mondani, hogy Paisie lelkesedése sem bizonyult valami tartósnak; éppen ő volt az, akinek idejében a török – más dunabalparti foglalások mintájára – megvetette a lábát Brăila környékén. Később azt is eltűrte, hogy a szultán egyszerűen leváltsa, megfossza az uralkodástól s mást jelöljön helyette, őt magát Egyiptomba száműzvé. Helyére Mircea Ciobanul került, akinek nevét szörnyű vérengzések tették emlékeztessé, s az, hogy alatta és utódai alatt Brăila, végleg török tartománnyá lett, Havaselve belügyei nagyon megromlottak s állami súlya csaknem a semmivel lett egyenlővé. Ezekben az időkben már Paisie erőltetett lelkesedése sem igen talált volna visszhangra. A közhangulatot sokkal inkább kifejezi az a levél, amit 1530–1536 táján írt egy havaselvi előkelő, Mogoș *spătar*, aki éppen akkor tért vissza egy Magyarországot pusztító török hadjáratból, s mentegetőzés helyett nyers őszinteséggel világítja meg tettének indító okait: »Ugyan mi hasznunk a

királyból? Semmi!« – minthogy pedig élni kell, okosabb a törökhöz csatlakozni, aki hatalmas és hasznos barát. Havaselve kapcsolata a magyar birodalmi eszmével, mint ennek a levélnek szelleméből éppoly világosan kitűnik, mint magukból az eseményekből, a XVI. század derekán megszűntnek tekinthető.

Moldva valamivel jobb állapotban élte meg a nagy változás éveit. Rareş Péterben megvolt a képesség, hogy meglássa a hanyatlás jeleit és megpróbálja felemelni országát. De voltak súlyos hibái is, amelyek már eleve lehetetlenné tették, hogy apja nyomaiba lépjen. Nyugtalan természete, nagyravágyása gyakran elvakította s elhamarkodott cselekedetekre bírta, amikor országa érdekében nagyon óvatos, józan megfontolásra lett volna szükség. Részben talán alacsony sorban eltöltött ifjúsága – a monda szerint halkufár volt – is felelős azért a mértéktelen mohóságért, amellyel trónra kerülve hatalmát élvezni és növelni igyekezett. Túlságosan sokat akarván, végeredményben semmit sem kapott, s egész uralkodása a hiábavaló háborúk hosszú láncolata, amelyek során minden szomszédjától szerezni próbált valamit s mindegyiket ellenségévé tette. Uralkodása kezdetén feszült érdeklődéssel figyelte a magyarországi eseményeket. Eleinte Ferdinánddal tárgyalt, azután Jánost ítélvén erősebbnek, ahhoz állt és utasítására hadjáratokat vezetett Erdélyben Ferdinánd párthívei ellen. Téves egyes román íróknak az a nézete, hogy Erdélyt meg akarta volna hódítani; annyi azonban bizonyos, hogy János király szolgálata mellett a maga érdekeit sem felejtette el. Kevés eredményt érván el, Lengyelország felé fordult. Bár 1527-ben hűséget ígért a lengyeleknek, akik trónkövetelő korában támogatták, 1528-ban már országukba akart törni a vitás határtartomány, Pokucia miatt. Erre a támadásra a portán kért felhatalmazást, azonban ugyanakkor nem állott a lengyelektől kérni segítséget a török ellen. Többször átcsapott a határon, végül a lengyelek megverték. Belekeveredett Gritti, a szultán magyarországi kiküldöttje fiainak meggyilkolásába, s ezzel a törököt is magára haragította. János királlyal ellentétbe kerülvén, Ferdinánd mellé állt és most már az ő javára próbált Erdélyben akciót indítani, de ugyanakkor a lengyelek s valamivel utóbb a szultán részéről is támadás érte. A két rossz közt a kisebbet választotta: mindent megígért a lengyeleknek segítség fejében. Segítséget azonban nem kapott, sőt országa sem állt melléje. Trónját vesztve, hosszas bujdosás után érkezett Erdélybe, ahol államfogságra vetették.

Szerencséjére utódai még kevésbé tudtak élni vajdai tisztükkel. A szultán a vajdacsaládnak egy eltörökösödött tagját, Istvánt ültette

helyére, akit népe jellemzően Lăcustă-nak, sáskának nevezett s rövid uralkodás után meggyilkolt. Törökellenes jelölt került uralomra, Alexandru Cornea, aki a lengyelekre támaszkodva végigdúlta a török végeket. Közben Magyarországon is zavarosra fordult a helyzet, János király meghalt, s így a szultán kevesebb figyelmet fordított Moldvára. Visszaadta Péternek a vajdaságot, de fiát kezesül fogta és az évi adót – mint minden szorongatott helyzetben levő vajda-jelölnél – erősen megemelte. Péter Áron kétezer aranya Rareş Péter korában tizenkettőre szaporodott, hogy néhány évvel később ugrás-szerűen emelkedjék negyven-, majd nyolcvanezerig. Rareş ezt már nem érte meg, de elég keserűség lehetett látnia, hogy országa határán éppúgy török erődök sora emelkedik, mint a másik vajdaságban. Szabadulást remélt, mikor 1541-ben Ferdinánd hadai elindultak Buda alá. Kapcsolatba lépett a király hadvezérével és kötelezte magát, hogy segíti a keresztényeket, kémkedni fog javukra, sőt hajlandónak mutatkozott elfogni a szultánt is, (ami nem valami meggyőző bizonyíték szándékainak komoly megfontoltsága mellett). A királyi hadak kudarcra teljesen kiábrándította; Ferdinánd javára tett erdélyi foglalásait, belátván, hogy a maga számára nem tudná megtartani, átengedte az újonnan alapított erdélyi állam csecsemő-uralkodójának, János Zsigmondnak, s visszahúzódott vajdaságába, ahol 1546-ban – e kor román uralkodóinál csaknem szokatlan módon – betegágyban halt meg, miután keserű és nyugtalan szellemét kegyes adományokkal s alapítványokkal igyekezett megcsendesíteni.

Rareş hiábavaló háborúiban, politikája kapkodó fordulataiban többet láthatunk, mint egy tehetséges, de meggondolatlan uralkodói egyéniség személyes gyarlóságainak megnyilvánulásait; világosan kifejeződik bennük az a reménytelen küzdelem, amit a hintapolitikára alapozott román állam folytatott a létért, állami életműködéseinek lehetőségéért tengelyének, a magyar birodalomnak összeomlása után. Ez a küzdelem nem végződhetett másként, mint kudarccal; pár évtizeddel Rareş halála után Moldva is éppolyan kiszolgáltatott, megnyomorított állapotban hevert a török előtt, mint Havaselve. A belviszályoktól gyötört, passzivitásra kárhóztatott lengyel állam, fennhatósági igényei ellenére sem sokat, tett ez ellen, s a magyarság, amely akkor kezdett végvárok és erdei hajdúszállások körül csoportosulni, hogy megvívja évszázados harcát az oszmánsággal, alig bírta a maga gondját. A két vajdaság kiszakadván a magyar érdekkörből, elvesztette önálló államiségének alapjait s a török birodalom részévé lett.

Elekes Lajos

3

IRODALOM

A román államfejlődés története napjainkig nélkülözi a modern történetírás szempontjainak megfelelő feldolgozást. Az eseménytörténet elemi kérdései közt is nagyon sok a megoldatlan vagy a hibásan megoldott, uralkodók eredete, uralkodási éve, családi viszonyai, vagy csaták helye és dátuma tekintetében is. Így e kérdések kutatója állandóan az úttörés kezdetleges feladataival küzd s a viszonylag nagyon gyér eddigi eredményeket is csak részben, megfelelő ellenőrzés után használhatja. Helyesebb magukra a forrásokra támaszkodnia, amelyek az idevágó magyar és román okmánytárak és elbeszélő-forráskiadványok anyagából ismeretesekek.

A román szakirodalom leghasználhatóbb terméke Iorga régi műve: *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen* (Gotha, 1905), amelyhez képest újabb művei mind megbízhatóság, mind áttekinthetőség tekintetében hanyatlást jelentenek, valamint Const. C. Giurescu: *Istoria Românilor* (București, 1935). Utóbbi értékesítette az 1905 óta megjelent újabb tanulmányok és forráskiadványok anyagát és használható áttekintéseket közöl fejezetei végén a fontosabb irodalomról. Szellemben némi haladást jelent Iorga iskolájának sovinizista felfogásával szemben, azonban bizonyos, nemzeti büszkeséget érintő kérdésekben nem tud felülemelkedni elődeinek nézőpontján. Így, különösen a magyar kapcsolatok tekintetében, többször hibás eredményekre jut s a románok szerepét – akár Nagy István, Rareș Péter, Vitéz Mihály politikájáról, akár a népi-társadalmi érintkezésekről szólva – nagyítva, a magyarságét sokszorosán kisebbítve ábrázolja.

Speciálisan az államközi kapcsolatokat tárgyalja román, részről Gr. C. Conduratu: *Relațiunile Țării-Românești și Moldovei cu Ungaria* (București, 1898), amely azonban csak 1526-ig terjed és sokban elavult, éppúgy, mint magyar részről Hunfalvy P. nagy, sok idevágó adatot tartalmazó műve: *Az oláhok története* (Budapest, 1894).

A román államok kialakulását illetőleg ma is haszonnal forgatható D. Onciul: *Originile principatelor române* (București, 1899), noha több ponton helyesbítésre szorul, vagy kiegészítendő az újabb eredmények értelmében. A török népek hatására vö. Rásonyi Nagy L.: *Contributions à l'histoire des premières cristallisations d'état des Roumains* (Archivum Europae Centro-Orientalis 1935), a magyar előkészítésre Elekes L.: *Die Anfänge der rumänischen Gesellschaft. Versuch einer rumänischen Entwicklungsgeschichte* (uo., 1941). A XIV. századi kapcsolatok eseménytörténeti hátterét magyar részről az Anjouk balkáni politikáját tárgyaló irodalom, román részről a Giurescu-féle összefoglaló mű megfelelő fejezeteinél idézett művek tisztázták, sok kérdést nyíltan hagyva. A magyar kultúrhatásra ld. Elekes: i. m. és az ott idézett bibliográfiát. A XV. századi kapcsolatok történetét két régebbi tanulmányom: *A magyar-román viszony a Hunyadiak korában* (Mátyás király emlékkönyv, szerk. Lukinich I. Budapest, 1940), ill. *Nagy István moldvai vajda politikája és Mátyás király* (Budapest, 1937) alapján vázoltam.